

УДК 342.951

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.24>**Віктор Ладиченко,***докт. юрид. наук,
завідувач кафедри міжнародного та порівняльного правознавства
Національного університету біоресурсів і природокористування України***Ірина Кравцова,***аспірантка кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Національного університету біоресурсів і природокористування України*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СПІВВІДНОШЕННЯ ВЕРТИКАЛЬНИХ ОБМЕЖЕНЬ ТА ПРИНЦИПУ СВОБОДИ ДОГОВОРУ

Свобода договору є основоположною для розвитку економіки держави. Можливість вільного волевиявлення щодо укладання договору, його форми та змісту, вибору контрагента та відсутність монополістичного впливу держави на таке волевиявлення є привабливим як для залучення іноземних інвестицій, так і виникнення бажання у вітчизняних інвесторів інвестувати саме у вітчизняні виробництва. Однак свобода договору не може бути абсолютною. З розвитком комерційних моделей та схем збуту та просування товарів на ринку, зростанням рівня конкуренції та тиску окремих домінуючих суб'єктів на інших учасників ринкових відносин, втручання держави у процес укладання договорів є невідворотним та обов'язковим фактором для встановлення рівноправності та прозорості на ринку. Держава через відповідні державні органи влади може встановлювати правила та межі укладання договорів чи взагалі приймати рішення щодо можливості укладання договору загалом чи окремого його положення.

Свобода договору містить у собі декілька складників, одним з яких є вільне обрання сторонами виду та змісту правочин. Водночас боротьба за кінцевого споживача провокує суб'єктів господарювання знаходити нові канали збуту, розробляти нові дистрибуційні схеми, запроваджуючи нові моделі просування товарів. Одним із наслідків таких змін є поява різних видів вертикальних обмежень. Вертикальні обмеження встановлюються у правочинах, що належать до вертикальних узгоджених дій суб'єктів господарювання, та можуть прямо впливати на подальшу цивільну право- та дієздатність сторони договору. У розрізі дослідження свободи договору постає справедливе питання: якщо сторони добровільно обирають обмеження своїх прав чи подальших дій, чи є такий договір обмеженням їх право- та дієздатності та порушенням принципу свободи договору?

У статті здійснено аналіз правомірності погодження суб'єктами господарювання вертикальних обмежень через призму свободи договору, проведено дослідження впливу держави в особі Антимонопольного комітету України на свободу укладання договору. Зроблені висновки щодо теоретичної та практичної сторони співвідношення вертикальних обмежень та принципу свободи договору. Особливо виділено поняття та види вертикальних обмежень.

Ключові слова: принципи права, свобода договору, диспозитивність, вертикальні обмеження, узгоджені дії, Антимонопольний комітет України, повноваження державних органів.

Постановка проблеми та її актуальність. Побудова нових господарських систем, розвиток інвестиційної діяльності на державному рівні, укріплення економічної стабільності неможливо без укорінення фундаментальних принципів права в повсякденній господарській діяльності. Ці принципи мають бути не тільки чітко визначеними, але й такими, що можуть застосовуватися до реальних сьогоdnішніх правових відносин.

Принцип свободи – найважливіший принцип права [1]. Він є фундаментальним для визначення обсягу прав і свобод людини

та визначає характер поведінки особи в правовідносинах [2].

Свобода договору – це один із принципів, який належить до загальних засад цивільного законодавства. Цей принцип, а саме теоретична сторона, докорінно досліджується цивілістами. Однак науковцями не було проведено дослідження теоретико-прикладного аспекту принципу свободи договору у розрізі господарських відносин, що встановлюють вертикальні обмеження. Наразі питання вертикальних обмежень стає все більш актуальним для суб'єктів господарювання, а про-

блематика їх застосування набуває вагомого значення з огляду на сучасні потреби розвитку господарських відносин.

Стан дослідження. Дослідженням питання принципу свободи договору займалися ряд науковців, як-от: С.М. Бервено, О.А. Беляневич, О.В. Басай, А.П. Беляєва, Т.В. Бондар, М.І. Брагінський, В.В. Вігрянський, В.О. Горєв, О.В. Дзера, В.І. Дрішлюк, Н.С. Кузнецова, А.В. Луць, В.В. Луць, В.С. Мілаш, Р.А. Майданик, С.С. Немченко, С.О. Погрібний, А.М. Статівка, В.В. Сергієнко, А.Н. Танага, Р.Ю. Ханік-Посполітак, Л.С. Явіч та інші. У своїх працях науковці зосереджували увагу на вивченні поняття, змісту, сутності свободи договору, залишаючи поза увагою практичний аспект даного принципу. Відтак відсутнє дослідження практичного втілення принципу свободи договору у правочинах, які фіксують вертикальні обмеження, а також впливу Антимонопольного комітету на свободу договору.

Метою статі є теоретично-прикладний аналіз втілення принципу свободи договору у правочинах, які закріплюють вертикальні обмежені дії. Дослідження повноважень впливу Антимонопольного комітету України на свободу договору.

Виклад основного матеріалу. Свобода договору – одна із засад цивільного законодавства, що відображена у ст. 3 Цивільного кодексу України [3]. Свобода договору є досить містким поняттям, у яке законодавець вклав наступний зміст (ст. 627 Цивільного кодексу України): 1) сторони є вільними в укладанні договору; 2) сторони є вільними у виборі контрагента; 3) сторони є вільними у визначенні умов договору з урахуванням вимог Цивільного кодексу України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Усі три прояви свободи договору в сукупності необхідні учасникам обороту для того, щоб повною мірою реалізувати свою майнову самостійність та економічну незалежність, конкурувати на рівних з іншими учасниками ринку товарів, робіт та послуг [4].

Науковці виокремлюють більш широкий перелік складників принципу свободи договору. Так, на думку Ф.І. Гавзе, свобода договору полягає у наступному: 1) договір є вільним погодженням волі сторін; 2) об'єктом договору може бути будь-який предмет або дія; 3) умови договору цілком визначаються волею сторін; 4) форма укладення договору цілком залежить від розсуду сторін; 5) розірвання договору може відбуватися на вимогу однієї зі сторін; 6) наслідки невиконання

договору, якщо вони обумовлені у самому договорі, не можуть змінюватися судовими органами; 7) відповідальність за невиконання договору має бути суто цивільною [5, с. 289].

С.С. Немченко зазначає, що принцип свободи договору виражається в таких основних положеннях: 1) сторони цивільних правовідносин самі визначають, укладати їм договір чи ні, та з ким з партнерів вступати в договірні правовідносини, тобто вибір контрагента договору й вирішення питання про встановлення договірних відносин за Цивільним кодексом України вирішується самими сторонами договору; 2) сторони самі обирають вид договору, який регулюватиме їх взаємні відносини; 3) сторони самостійно визначають умови (зміст) договору, що відповідно до ст. 628 Цивільного кодексу України означає те, що сторони договору мають право на волевиявлення; 4) у період дії договору сторони відповідно до закону мають право як змінити (повністю або частково) зобов'язання, що випливають із нього, так і припинити дію договору загалом, якщо інше не передбачено законом або самим договором [6, с. 101].

О.О. Мережко вважає, що зміст принципу свободи полягає у: 1) свободі суб'єктів на свій розсуд укладати договір; 2) свободі сторін договору визначати його зміст шляхом взаємної згоди; 3) обов'язку сторін під час укладання договору враховувати суспільні та державні інтереси, які виражені передусім у нормах публічного права; 4) обов'язковості добросовісного виконання договору [7, с. 169].

Науковець А.В. Луць стверджує, що до свободи договору належать: 1) вільний вияв волі особи на вступ у договірні відносини; б) свободу договору у виборі сторонами форми договору; 3) право сторін укладати як договори, передбачені законом, так і договори, які законом не передбачені, але йому не суперечать; 4) право сторін за своєю угодою змінювати, розривати або подовжувати дію укладеного ним договору; 5) право визначати способи забезпечення договірних зобов'язань; 6) право встановлювати форми (міри) відповідальності за порушення договірних зобов'язань тощо [8, с. 47].

Проаналізувавши всі наведені вище твердження, ми вважаємо, що фундаментальними складниками принципу свободи договору є ті, що чітко визначені у ст. 627 Цивільного кодексу України, всі інші – є похідними, однак безспірно такими, що заслуговують на увагу.

Свобода договору закріплена на свободі волевиявлення, а вона своєю чергою спи-

рається на свободу волі, що реалізується за допомогою диспозитивності норм цивільного права [9, с. 67]. Диспозитивні норми в цивільному праві надають можливість вибору між кількома варіантами поведінки в межах, встановлених законом, а також у відповідних випадках визначати зміст цивільних прав і обов'язків, розпоряджатися суб'єктивними правами на свій розсуд [6, с. 101]. Однак чи можна вважати принцип свободи договору абсолютною диспозитивністю? Вважаємо, що ні, адже абсолютна диспозитивність передбачає можливість особи вчиняти дії вільно та повністю на власний розсуд, керуючись своїм бажанням та інтересом. Відтак принцип свободи договору є відносною диспозитивністю, оскільки, як зазначає Н. Чубоха, «особи не є абсолютно вільними та безконтрольними з боку держави в укладанні договору та мають дотримуватися загальних заборон» [10, с. 78].

Свобода договору не може бути абсолютною. Вона існує в межах, встановлених законодавчими нормами, звичаями ділового обороту, вимогами розумності та справедливості. Обмеження свободи договору встановлюється для недопущення порушення суспільних інтересів, забезпечення належного рівня конкуренції на ринку та охорони прав суб'єктів ринкових відносин. Встановлення об'єктивних обмежень свободи договору є необхідною умовою розвитку приватно-правових відносин, і до цього покликана економічна та соціальна функція держави. Цим забезпечується баланс інтересів сторін, що домовляються про вступ до правовідносин, для запобігання тому, щоб один контрагент скористався легкодоступною, недосвідченістю іншого, його нагальними потребами, які вимушують до укладення не вигідного йому договору [11, с. 140].

У ринковій економіці не може бути абсолютної свободи договору. Як ідеальний стан вона допустима лише за умови реальної економічної рівності суб'єктів, а не тільки формально-правової. Вона можлива лише тоді, коли під час укладення та виконання договорів контрагенти не завдають ніякої шкоди економічним інтересам суспільства [12, с. 14].

Головним правовим засобом обмеження договірної свободи є імперативні норми, які діють навіть проти волі сторін, лишаячи можливість таких сторін приймати рішення самостійно. Обмеження принципу свободи договору можливо у випадках, коли: 1) укладення договору є обов'язковим для однієї зі сторін; 2) окремим суб'єктам заборонено укладати певні види договорів; 3) якась сторона обмежена або позбавлена можливості

брати участь у формуванні умов договору; 4) законом встановлені певні приписи щодо умов договору; 5) вимагається відповідність договору типовим умовам договорів певних видів; 6) законом передбачається механізм укладення договору з попереднім узгодженням його умов, або отримання дозволу на це, або з використанням певних дій, які передують укладенню договору, та інше. [11].

Імперативні норми можуть містити заборону на включення певних умов до договору або зазначати про обов'язковість включення до договору відповідних умов. Закріплюючи імперативні норми у правових актах, законодавець не обмежує свободу договору, а, навпаки, її встановлює, визначаючи тим самим певні рамки та впорядковуючи договірні відносини. Встановлення імперативних норм має на меті захист більш слабкої сторони [13, с. 210].

З вищезазначеного вбачається, що обмеження принципу свободи договору здебільшого розглядається під кутом зовнішнього фактору, а саме впливу держави на договірні відносини суб'єктів господарювання. Однак чи можна вважати обмеженням принципу свободи договору випадки, коли сторони, укладаючи договір, з власної волі обмежують свої права на подальші дії. Зокрема, це стосується вертикальних обмежень у правочинах. З одного боку, сторони добровільно формують зміст правочину, приймаючи на себе певні права та обов'язки, але з іншого – подальше обмеження право- та дієздатності призводить до нехтування основного принципу цивільних правовідносин – принципу свободи договору.

Самі по собі вертикальні обмеження досить нове явище для України. За часів адміністративно-командного режиму, який був у Радянському Союзі, принцип свободи договору існував лише в певних його елементах. Угоди укладались в чітко визначеній формі, згідно з чітко встановленими правилами, з чітко визначеними контрагентами та відповідно до закріплених планів. Саме планам віддавався пріоритет, тоді як угоди були на другорядному місці. У разі розходження з планом, як вказує Г.Н. Амфітеатров, повинен був визначатися пріоритет плану, а не договору, тобто необхідно було виходити з провідної ролі плану і підпорядкуванню по відношенню до нього договору [14, с. 2].

Ринкова економіка проokuє розвиток нових схем збуту та просування товарів на ринку. У зв'язку з цим виникають нові дистрибуційні схеми, які спрямовані на завоювання ринку та приваблення споживачів. Вертикальні обмеження є одними із

проявів схем збуту товарів, до яких прикута особлива увага конкурентних органів країн світу. Підвищена увага спровокована тим, що вертикальні обмеження можуть порушувати конкурентне законодавство, оскільки вони обмежують свободу поведінки кожного учасника ринкових відносин, а отже, обмежують й саму конкуренцію.

В Україні вертикальні обмеження визначаються та регулюються Типовими вимогами до вертикальних узгоджених дій суб'єктів господарювання стосовно постачання та використання товарів, затвердженими Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 12.10.2017 № 10-рп (надалі – Типові вимоги) [15]. Так, згідно з п. 2 розділу I Типових вимог, вертикальні обмеження – це обмеження, передбачені статтею 6 Закону України «Про захист економічної конкуренції» й зумовлені вертикальними узгодженими діями суб'єктів господарювання. Іншими словами, це обмеження, які учасники вертикальних узгоджених дій застосовують у договірних відносинах та які призвели чи можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції.

Типовими вимогами до узгоджених дій суб'єктів господарювання визначають:

- критерії так званої «безпечної гавані» (“safe harbours”), під час виконання яких певні вертикальні обмеження у гуртовій та роздрібній торгівлі дозволяються і не потребують дозволу Антимонопольного комітету України;

- перелік жорстких (“hardcore”) та інших вертикальних обмежень, щодо яких «безпечна гавань» не застосовується та що потребують отримання попереднього дозволу Антимонопольного комітету України.

Вертикальні обмеження можуть виникати на будь-якій стадії виробничого чи дистрибуційного ланцюга як товару, так і послуги. Однак особливу увагу в рішеннях та роз'ясненнях Антимонопольний комітет України приділяє вертикальним обмеженням, які відображені у договорах купівлі-продажу, постачання та дистрибуції, що відносяться останнім до зони ризику. Основними видами вертикальних обмежень є:

- підтримка роздрібних цін;
- територіальне обмеження;
- селективна дистрибуція (вибіркова система постачання);
- ексклюзивне партнерство;
- продаж з «навантаженням»;
- одержання від покупця інформації про перепродаж поставленого йому постачальником товару;
- підтримка покупцем товарного запасу.

Справедливо зазначити, що вертикальні обмеження становлять загрозу конкурентному середовищу лише у випадку зловживання суб'єктом своїм ринковим становищем та/або здійснення дій, які виходять за межі дозволених законом. Загалом вертикальні обмеження можуть бути ефективними у розрізі окремих договірних відносин, забезпечуючи позитивний ефект благополуччя, покращуючи продуктивність та розподільчу ефективність інвестицій.

Аналізуючи принцип свободи договору через призму вертикальних обмежень, пропонуємо провести подальше дослідження у розрізі двох видів вертикальних обмежень, а саме територіальне обмеження та ексклюзивне партнерство, та визначити: 1) чи обмежують вертикальні обмеження свободу договору; 2) чи впливає Антимонопольний комітет України на свободу договору при погодженні вертикальних обмежень; визначити справедливу міру такого впливу.

Обмеження території продажу – це угода між виробником та дистриб'ютором, відповідно до якої виробник буде продавати товар дистриб'ютору за умови, що останній здійснюватиме перепродаж товару лише на виключній території, а виробник заборонятиме продаж товару іншим дистриб'юторам на цій території. Відповідно до п.2 розділу I Типових вимог виключна територія – це територія, у межах якої постачальник дозволяє здійснювати продаж контрактних товарів лише визначеному ним покупцеві або не дозволяє продаж жодному покупцеві. Таким чином, сторони вертикальних узгоджених дій визначають ексклюзивну ринкову територію продажу товарів (ексклюзивна територія).

Вертикальні обмеження території перепродажу включають:

- заборону дистриб'ютору продавати товар чи послуги за межами погодженої (дозволеної) території;

- заборону дистриб'ютору рекламувати чи іншим чином просувати товар через засоби масової інформації або в Інтернеті за межами ексклюзивної території;

- вплив на дистриб'ютора з метою проведення рекламних та маркетингових активностей на ексклюзивній території з метою зменшення фактичної можливості перехресних пасивних продаж;

- заборону дистриб'ютору проводити будь-які міжрегіональні пасивні продажі, тобто дистриб'ютор не може продавати товари чи послуги в межах ексклюзивної території, навіть якщо інші підприємства виступають перед дистриб'ютором з пропозицією чи проханням [16, с. 81].

Обмеження території продажу належить до «жорстких» вертикальних обмежень, окрім випадків, які чітко визначені Антимонополюним комітетом України та вказані у Типових вимогах.

Ексклюзивне партнерство – це така система дистрибуції, за якої компанія надає ексклюзивні права на свої товари чи послуги іншій компанії. Найбільш розповсюджені форми системи включають надання виключних прав на торгову марку та/або виключну територію розповсюдження. Метою постачальника у наданні ексклюзивності зазвичай є надання дистриб'ютору стимулів для просування товару та надання кращого обслуговування споживачами. Відповідно до Типових вимог виключне (ексклюзивне) постачання – це система, за якої постачальник погоджується продавати контрактні товари тільки визначеному покупцеві в межах визначеної території. І.М. Шиндировський зазначає, що при ексклюзивній дистрибуції виробник зберігає за собою право продавати свої товари тільки тим учасникам дистрибуції, яким він довіряє ексклюзивне право здійснювати просування своїх товарів у визначеному регіоні [17, с. 69].

Обмеження території продажу та ексклюзивне партнерство передбачають обмеження дієздатності однієї сторони, що виражається у можливості подальшого продажу товару на певній території чи певному колу осіб (як правило іншим дистриб'юторам). Такі обмеження можуть порушувати баланс справедливої конкуренції на ринку.

Антимонополюний комітет України в межах покладених на нього повноважень слідкує за дотриманням конкурентного законодавства. До повноважень Антимонополюного комітету України належать, зокрема, контроль за додержанням законодавства про захист економічної конкуренції, формування та реалізація конкурентної політики, контроль за узгодженими діями, концентрацією. Антимонополюний комітет України наділений й виключними повноваженнями, такими як: розгляд заяви і справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, проведення розслідування за цими заявами і справами, проведення перевірок суб'єктів господарювання, об'єднань, органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю щодо дотримання ними вимог законодавства про захист економічної конкуренції та у разі виявлення порушень власним рішенням накладає штрафи на порушників антимонополюно-конкурентного законодавства без звернення до суду [18, с. 94].

Як вбачається із повноважень, Антимонополюний комітет України може напряму впливати на свободу договору шляхом заборони або обмеження прав на укладання певних договорів. Такі повноваження Антимонополюного комітету України є виправданими, адже для учасників ринкових відносин мають бути створені рівні та прозорі умови ведення господарської діяльності, що, крім іншого, включає запобігання виникненню чи припиненню вже існуючих протиправних дій.

Наявність вертикальних обмежень не є прямим порушенням конкурентного законодавства, якщо вони здійснюються у межах, встановлених законом, та мають позитивний ефект для суспільних інтересів, що переважає наслідки обмеження конкуренції. В окремих випадках узгоджені дії навіть можуть бути дозволені Антимонополюним комітетом України або Кабінетом Міністрів України. Так, відповідно до ст. 10 Закону України «Про захист економічної конкуренції» учасники узгоджених дій мають довести, що ці дії сприяють [19]:

- вдосконаленню виробництва, придбанню або реалізації товару;
- техніко-технологічному, економічному розвитку;
- розвитку малих або середніх підприємств;
- оптимізації експорту чи імпорту товарів;
- розробленню та застосуванню уніфікованих технічних умов або стандартів на товари;
- раціоналізації виробництва.

Повертаючись до вертикальних обмежень у вигляді обмеження території продажу та ексклюзивного партнерства, слід продовжити аналіз питання, розглянувши окремі рішення Антимонополюного комітету України. Так, відповідно до Рішення № 192-р від 04 квітня 2019 р. Антимонополюний комітет України надав дозвіл компанії “Dow AgroScience Switzerland S.A.” та “Syngenta Crop Protection AG” укласти Договір про дистрибуцію, згідно з яким компанія “Dow AgroScience Switzerland S.A.” призначає компанію “Syngenta Crop Protection AG” своїм ексклюзивним дистриб'ютором певної агрохімічної продукції на території України [20]. Дане позитивне рішення підтверджує твердження, що сам факт існування вертикальних обмежень не може бути визнано Антимонополюним комітетом України як протиправне діяння, а саме антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання, адже для цього мають бути наявні обставини, які можуть призвести до усунення чи обмеження конкуренції.

У розрізі питання територіальних обмежень слід звернути увагу на Рішенням

№ 448-р від 29 вересня 2016 року, яким Антимонопольний комітет України визнав, що ТОВ «Серв'є Україна» (оптовий продавець лікарських засобів на території України) та ТОВ СП «Оптіма-Фарм, ЛТД», ТОВ «БаДМ», ПрАТ «Альба-Україна», ТОВ «А'СТА», ТОВ «Людмила-Фарм» (дистриб'ютори ТОВ «Серв'є Україна») вчинили антиконкурентні узгоджені дії, за що їх було притягнуто до відповідальності у вигляді накладання штрафу на ТОВ «Серв'є Україна» на загальну суму 1 695 691 грн; ТОВ СП «Оптіма-Фарм, ЛТД» – 179 723 грн; ТОВ «БаДМ» – 902 655 грн; ТОВ «А'СТА» – 423 573 грн; ТОВ «Людмила-Фарм» – 25 712 грн [21]. В угодах з дистриб'юторами ТОВ «Серв'є Україна» встановив:

- обмеження щодо територіального продажу;
- передумови обмеження паралельного імпорту;
- зобов'язання щодо звітування про обсяги, напрями реалізації лікарських засобів, споживачів та контрагентів дистриб'юторів, залишки продукції на складах; непрозорі механізми надання знижок та інші переваги для окремих дистриб'юторів, які призвели до необґрунтованого підвищення вартості лікарських засобів групи компаній Servier, реалізованих через процедури державних закупівель у 2011–2012 рр., а також до обмеження доступу на ринок інших суб'єктів господарювання внаслідок розподілу ринків поза колом покупців.

Щодо територіального продажу, то, зокрема, ТОВ «Серв'є Україна» з окремими дистриб'юторами передбачені окремі індивідуальні (спеціальні) умови придбання та реалізації лікарських засобів, а саме: (і) право розповсюджувати лікарські засоби ексклюзивно для постачання в лікувально-профілактичні заклади м. Донецька та Донецької обл.; (ii) отримання препаратів для подальшої реалізації через процедури державних закупівель 27-ми медичних закладів за спеціальними цінами, які є нижчими на 30–50% від прайсових цін придбання для інших дистриб'юторів. Таким чином, визначено, що умови співробітництва ТОВ «Серв'є Україна» з дистриб'юторами у частині надання індивідуальних (спеціальних) умов придбання та реалізації можуть призводити до розподілу ринків реалізації лікарських засобів групи компаній Servier за територіальним принципом, асортиментом товарів, за колом покупців або споживачів чи за іншими ознаками.

Отже, справа ТОВ «Серв'є Україна» показує, що обмеження території продажу як «жорстке» вертикальне обмеження у сукуп-

ності з іншими факторами визнається Анти-монопольним комітетом України як антиконкурентні узгоджені дії, що порушують економічну конкуренцію та призводять до настання негативних наслідків для суспільства загалом.

На наш погляд, вищезазначені рішення демонструють той факт, що вертикальні обмеження можуть бути розцінені як порушення конкурентного законодавства, якщо вони завдають шкоди економічній конкуренції, створюють перешкоди чи обмежують свободи суб'єктів господарювання, створюють такі умови, що унеможливають змагання за частку ринку та споживача, та створюють умови, що прямо чи опосередковано негативно впливають на споживача. У інших випадках вертикальні обмеження можуть вважатися нормальною практикою договірних відносин, які спрямовані на стимулювання конкуренції, оптимізацію витрат суб'єктів господарювання, підвищення ефективності збуту товарів, покращення просування товарів, задоволення потреб споживачів та надання останнім додаткових благ.

Тому чи можна вважати добровільне обмеження дієздатності сторін шляхом встановлення вертикальних обмежень негативним явищем, яке порушує принцип свободи договору? Вважаємо, що частково так. З теоретичного погляду деякі вертикальні обмеження дійсно порушують свободу договору, що виражається у неможливості однієї сторони, наприклад, продавати товари на певній території чи певному колу осіб. Водночас з практичної сторони такі вертикальні обмеження не можуть вважатися порушенням принципу свободи договору, оскільки вертикальні обмеження встановлюються шляхом впорядкування прав, обов'язків та змісту договору, які приймаються вільним волевиявленням сторін, а це є складником свободи договору.

Висновки

Принцип свободи договору є основоположним у відносинах суб'єктів господарювання. Однак свобода договору не може бути безмежною. Її межі лежать, з одного боку, у рамках чинних нормативних актів, звичаїв ділового обороту, а з іншого – моральних засадах суспільства, які ґрунтуються на засадах розумності, добросовісності та справедливості.

Свобода договору не є абсолютною і у випадках добровільного обмеження сторонами своїх прав, як-то погодження вертикальних обмежень, оскільки останні встановлюють для сторони певні рамки можливих подальших дій.

Попри те, що сторони виявляють волевиявлення щодо наявності вертикальних обмежень у договорах, Антимонопольний комітет України має право вплинути на рішення сторін шляхом заборони укладати відповідний договір чи обмеження окремих положень договору. Таким чином, Антимонопольний комітет України обмежує свободу договору. Однак таке обмеження є логічним та справедливим, оскільки воно покликане на захист економічної конкуренції, недопущення здійснення антиконкурентних узгоджених дій та забезпечення балансу інтересів усіх учасників ринкових відносин.

Свобода договору обмежується для захисту інтересів держави та суспільства, балансу інтересів окремих осіб та всього суспільства загалом, та щоб вільне волевиявлення суб'єктів господарювання не порушувало інтереси суспільства, при цьому кінцевим результатом такого обмеження є нормальне функціонування економіки та добросовісна економічна конкуренція.

Список використаних джерел:

1. Ладиченко В.В. Комплексний підхід до принципів права. *Держава і право*: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 26. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. С. 73–78.
2. Ладиченко В.В. Взаємозв'язок права і свободи. *Юридична Україна*. 2011. № 10. С. 4–9.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV (зі змінами та доповненнями станом на 01.01.2021 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.03.2021).
4. Ханик-Посполітак Р.Ю. Свобода договору. *Наукові записки. Правознавство*. 2000. Том 18. С. 36–38. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9991/Khatnyk-rospolitak_Svoboda_dohovoru.pdf (дата звернення: 15.03.2021).
5. Гавзе Ф.И. Договор по Гражданскому кодексу. Еженедельник сов. юстиции. 1923. № 13. 350 с. цит. за працею Денисов С.А. Некоторые общие вопросы о порядке заключения договора. *Актуальные вопросы гражданского права* / Под ред. М.И. Брагинского; Исследовательский центр частного права; Российская школа частного права. Москва: Статут, 1998. С. 231.
6. Немченко С.С. Принцип свободы договору – головний принцип договірних відносин у цивільному праві. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 3. С. 101–103.
7. Мережко А.А. Договор в частном праве. Киев: Юстиниан, 2003. 176 с.
8. Луць А.В. Свобода договору в цивільному праві. Київ: Школа, 2004. 160 с.
9. Дрішлюк В.І. Принцип свободи договору в договірних відносинах у сфері надання медичних послуг. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 3-4. С. 67–69.
10. Чубоха Н. Договірна свобода як засада договірного права України. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 1 (11). С. 76–81.
11. Цивільне право: підручник: у 2-х т. / В.І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова, Т.І. Бегова та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. Харків: Право, 2011. Т. 2. 816 с.
12. Юсифов Шукур Магамед оглы. Принцип свободы договора в гражданском праве. *Юридический вестник РГЭУ*. 2003. № 3. С. 11–17.
13. Цюкало Ю.В. Щодо розуміння свободи договору: теоретико-прикладний аспект. *Часопис Київського університету права*. 2013/1. С. 209–212.
14. Амфитеатров Г. Н. Нужен развернутый закон о договорах (краткое содержание доклада, прочитанного на Пленуме комиссии по разработке хозяйственного кодекса при Ком. Академии). *Бюллетень Госарбитража при СНК СССР*. 1933. № 19.
15. Типовими вимогами до вертикальних узгоджених дій суб'єктів господарювання стосовно постачання та використання товарів: Розпорядження Антимонопольного комітету України від 12.10.2017 № 10-рп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1364-17#Text> (дата звернення: 15.03.2021).
16. Su Zhiying, Feng Feng. Anticompetitive Effects of Vertical Territorial and Customer Restrictions and its Antitrust Regulation. *International Journal of Business and Social Science*. Vol. 6, No. 4(1). April 2015. P. 80-87. URL: https://ijbssnet.com/journals/Vol_6_No_4_1_April_2015/8.pdf (дата звернення: 15.03.2021).
17. Шиндиловський І.М. Комерційне забезпечення функціонування посередників у каналах просування продукції. *Торгівля, комерція, підприємництво*: збірник наукових праць / редакц. кол.: Апопій В.В., Куцик П.О., Семак Б.Б. та ін. Львів: Львівська комерційна академія, 2015. Вип. 18. 138 с. С. 67–70.
18. Кравцова І. Штрафи за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства як вид адміністративно-господарської санкції. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 89–95.
19. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (дата звернення: 15.03.2021).
20. Про надання дозволу на узгоджені дії: рішення Антимонопольного комітету України від 04.04.2019 № 192-р. URL: https://amcu.gov.ua/storage/app/sites/1/imported_content/5d690f053dc9f.pdf (дата звернення: 15.03.2021).
21. Про порушення законодавства про захист економічної конкуренції та накладення штрафу: рішення Антимонопольного комітету України від 29.09.2016 № 448-р. URL: <https://amcu.gov.ua/pras/rishennya-448-r-vid-29092016> (дата звернення: 15.03.2021).

Viktor Ladychenko, Iryna Kravtsova. Theoretical aspects of the correlation between vertical restraints and the principle of freedom of contract

Freedom of contract is fundamental to the development of the state's economy. The possibility of free expression of will to conclude a contract, its form and content, choice of counterparty, and the lack of monopolistic influence of the state on such expression of will is likable for attracting foreign investment and appearing the desire of domestic investors to invest in domestic industries. However, freedom of contract cannot be absolute. With the development of commercial models and schemes of marketing and promotion of goods on the market, increasing competition and pressure of individual dominant actors on other market participants, government intervention in the process of concluding contracts is an inevitable and mandatory factor for equality and transparency in the market. The state, through the relevant state authorities, may establish rules and limits for the conclusion of contracts or, in general, decide on the possibility of concluding a contract in general or its separate provisions.

Freedom of contract contains several components, one of which is the free choice by the parties of the type and content of transactions. At the same time, the struggle for the end consumer is provoking businesses to find new sales channels, develop new distribution schemes and introduce new models of product promotion. One of the consequences of such changes is the emergence of various types of vertical restraints. Vertical restrictions are set in transactions that relate to the vertical concerted actions of economic entities, and may directly affect the further civil and legal capacity of the party to the contract. In the context of the study of the freedom of contract, a fair question arises: if the parties voluntarily choose to restrict their rights or further actions, is such a contract a restriction of their legal capacity and a violation of the principle of freedom of contract?

The article analyzes the legality of approval of vertical restrictions by business entities through the prism of freedom of contract, a study of the influence of the state represented by the Antimonopoly Committee of Ukraine on the freedom of contract is conducted. Conclusions are made on the theoretical and practical side of the relationship between vertical restraints and the principle of freedom of contract. The concepts and types of vertical constraints are singled out.

Key words: principles of law, freedom of contract, dispositiveness, vertical restrictions, concerted actions, the Antimonopoly Committee of Ukraine, the powers of state bodies.

